

Єфимчук Г. О.,
аспірант

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ЛІНГВІСТИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ (НА ПРИКЛАДІ КОНЦЕПТУ ARROGANCE)

Анотація. У статті подано опис лінгвістичних методів дослідження лінгвокультурних концептів. На прикладі концепту ARROGANCE детально проаналізовано етапи семантико-когнітивного методу. Розглянуто доцільність застосування концептуального аналізу та експериментальних методик у процесі вивчення вербалізованих лінгвокультурних концептів.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, семантико-когнітивний аналіз, компонентний аналіз, концептуальний аналіз, асоціативний експеримент.

Постановка проблеми. Концепт – це багаторівневе ментальне утворення, а різні рівні є результатом культурного життя різних епох. Тому перед дослідниками постає питання вибору доцільних методів вивчення концептів, що могли б становити концепт у всій сукупності його значень і надали можливість дослідити різні рівні його вербального вираження. Під методом розуміємо засіб наукового пізнання, певний підхід до досліджуваного явища або комплекс прийомів вивчення, застосування яких дає змогу дослідити це явище [6, с. 278].

На сьогодні дослідниками розроблено кілька методик опису та вивчення концептів, серед яких теорія профілювання, запропонована Е. Бартманським, теорія вертикальних синтаксичних полів С. Прозорової, теорія концептуального аналізу для виявлення глибинних, експліцитно не виражених характеристик імені – гештальтів, запропонована Л. Чернейко й В. Долинським, теорія вертикального контексту О. Ахманової та І. Гюббенет [4, с. 3]. Проте внаслідок складності явища є ще достатня кількість нерозв'язаних актуальних питань, пов'язаних із методологією вивчення лінгвокультурних концептів.

Використання тих чи інших методів прийомів і способів дослідження в кожному конкретному випадку залежить не тільки від складності концепту, а й від цілей і завдань, які ставить перед собою дослідник, а також від характеру лінгвістичних джерел, що є матеріалами для вивчення [7]. Проблема вибору релевантного методу ускладнюється й тим, що концепт поданий розгалуженою системою складників – лексемами, фраземами, міфологемами й культуремами, пареміями, прецедентними текстами, біблійними ремінісценціями, науковими термінами, художніми дефініціями тощо, а також може містити не вербалізовану частину [5, с. 42].

Мета статті – розглянути й систематизувати методи, які найбільш доцільно застосовувати під час дослідження вербалізованих лінгвокультурних концептів, на прикладі лінгвокультурного концепту ARROGANCE. Оскільки

концепт є складним, багаторівневим утворенням, то й вивчення його має передбачати використання не одного конкретного методу, а сукупності методик.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. Звєгінцев підкреслює, що сам по собі метод може бути тільки засобом пізнання об'єкта тією мірою, у якій він зумовлюється теорією та пропонує факти для перевірки й корекції гіпотез, що висуваються. Тому специфіка методу визначається теоретичними поглядами на об'єкт дослідження та його метою [3].

Концепт як компонент національної концептосфери, основна одиниця ментальності є предметом вивчення лінгвокультурології й основою її категоріального апарату. До методів лінгвокультурології зараховують усю сукупність аналітичних прийомів, операцій і процедур, що використовуються під час аналізу взаємозв'язку мови й культури. У лінгвокультурології можна використовувати лінгвістичні, культурологічні та соціологічні методи – методику контент-аналізу, фреймовий аналіз, нарративний аналіз, методи польової етнографії, відкриті інтерв'ю, метод лінгвістичної реконструкції культури [7].

Оскільки лінгвокультурний концепт є явищем варіативним і багаторівневим структурованим семантичним утворенням, він потребує ґрунтовної методики дослідження, котра відповідала б характеру цього явища. На думку С. Воркачова, найбільш ефективним під час дослідження лінгвокультурних концептів є компонентний аналіз, що отримує ономаціологічну інтерпретацію та спрямовує дослідження від імені концепту до сукупності позначуваних ним значень [2].

Компонентний або семантико-когнітивний аналіз як дослідження семантики концепту передбачає роботу з його семантичною структурою та аналіз його денотативних, сигніфікативних і конотативних значень. З. Попова й І. Стернін говорять про метод семантико-когнітивного аналізу в контексті лінгвокогнітивних досліджень, що передбачає перехід від змісту значень до змісту концептів [8, с. 43]. Унаслідок цього метод семантико-когнітивного аналізу можна застосовувати як у когнітивній семасіології, де когнітивні знання використовуються для пояснення явищ у семантиці мови, так і в лінгвокогнітивній концептології, де завданням лінгвістів є моделювання концептів як одиниць національної концептосфери. З. Попова та І. Стернін запропонували такий алгоритм аналізу вербалізованих концептів:

1. побудова номінативного поля концепту;
2. аналіз семантики мовних засобів;
3. інтерпретація результатів опису семантики мовних засобів;

1. верифікація отриманих результатів когнітивного опису й носіїв мови;

2. опис умісту концепту у вигляді переліку когнітивних ознак.

Більш детально схему семантико-когнітивного або компонентного аналізу можна продемонструвати на прикладі дослідження лінгвокультурного концепту ARROGANCE.

Для початку потрібно виявити ключове слово, що являє собою концепт ARROGANCE в мові, та базові мовні репрезентації концепту. Ключове слово-репрезентант концепту ARROGANCE є лексема *arrogance*. Прикладом базової лексики, що репрезентує концепт в англійській мові, є лексеми *pride, haughtiness, conceit, vain, vanity, pomposity*.

Наступним етапом є аналіз семантики ключового слова, що вербалізує цей концепт у мові. За даними етимологічних словників, лексема *arrogance* походить від латинського *arrogantia*, що означало 'assuming, insolent'. У свою чергу, слово *arrogantia* походить від латинського дієслова *arrogare* – 'to claim' [14].

Аналіз лексичної комбінаторики ключового слова дав змогу встановити такі сполучення слів:

1. Verb + *arrogance*: have *arrogance*, display *arrogance*, show *arrogance*.

1. Adjective + *arrogance*: breathtaking *arrogance*, sheer *arrogance*, supreme *arrogance*, intellectual *arrogance*.

Похідний прикметник *arrogant* поєднується з такими іменниками: *arrogant man, arrogant attitude, arrogant manner, arrogant smirk, arrogant sneer* [11].

Наступним етапом семантико-когнітивного аналізу є вивчення багатозначності слова в процесі його розвитку. Аналіз послідовності появи нових значень слова уможливило окреслення визначальних рис концепту. Концепт ARROGANCE розуміється як якість (quality), стан (state), вияв якості (display), поведінка (behaviour) чи специфічне ставлення (attitude) особистості до інших. У цьому полягає відмінність у трактуванні *arrogance* як індивідуальної особливості, притаманної людині, чи міжособистісного явища.

Побудова лексико-фразеологічного поля ключового слова передбачає аналіз синонімів та антонімів ключового слова, визначення його гіпероніма й гіпонімів. Синонімічний ряд *arrogance* включає такі лексеми: *hubris, haughtiness, loftiness, pride, disdain, conceit, pretension, lordliness, pomposity, vain, vanity, insolence, impudence, audacity, assumption, cheek, chutzpah, swagger, grandeur*; до антонімів можна зарахувати такі лексеми: *humility, modesty, shyness, meekness, servility* [10].

Гіперонімом *arrogance* вважаємо *pride* в значенні «гординя» з відтінком негативної конотації. Гіпонімом є *hubris*, що вживається в більш вузькому значенні та використовуються здебільшого в політичному контексті для вираження зверхності як наслідку влади, Гібрис-синдрому.

Прикладами фразеологізмів на позначення концепту ARROGANCE є такі вирази: *be too big for one's breeches, get on high horse, high hat, high headed, look down one's nose, lift up one's head, be full of oneself, think one is a lord of the manor* [15].

Після аналізу лексико-фразеологічного поля логічним кроком є побудова й вивчення дериваційного поля

ключової лексеми. Дериваційний потенціал лексеми *arrogance* є відносно вузьким. До дериваційного поля входять лексеми:

arrogance – arrogant – arrogantly – to arrogate [10].

Проаналізувавши ключову лексему-репрезентант концепту та виділивши ядро й периферію, аналіз переходить до рівня контексту, передбачає опрацювання паремій і афоризмів, які можуть містити досліджуване слово й оцінки концепту, виражати значення концепту, не включаючи його імені. Аналіз паремій та авторського дискурсу дав змогу виділити кілька основних груп значень *arrogance*:

1. Зарозумілість як завищена самооцінка:

The truest character of ignorance are vanity and pride and arrogance [13].

2. Зарозумілість як самовпевненість:

Nobody can be so amusingly arrogant as a young man who has just discovered an old idea, and thinks it is his own [12].

3. Зарозумілість як самолюбство:

It is vanity driven from all other shifts, and forced to appeal to itself for admiration [12].

Наступним етапом компонентного аналізу концепту ARROGANCE є аналіз художніх текстів для встановлення індивідуально-авторських концептів у художньому дискурсі. Наприклад, дослідження ARROGANCE в художньому дискурсі допомогло виділити такі характеристики і складові концепту:

Концепт ARROGANCE вважається негативною рисою особистості.

Найчастіше причиною виникнення зверхнього ставлення вважалась належність до вищого соціального класу.

На рівні зовнішнього поведінкового вияву концепт ARROGANCE має такі ознаки, як високо піднята голова, задертий угору ніс і зверхній погляд на інших.

На внутрішньому особистісному рівні концепт ARROGANCE виявляється в надмірній сконцентрованості на собі, суб'єктивному перебільшенні власної значимості.

Окрім семантико-когнітивного аналізу, ключовим методом проведення концептуальних досліджень вважається концептуальний аналіз, спрямований від одиниці змісту до мовної форми його вираження. Концептуальний аналіз включає структурування, схематизацію концепту й культурологічний опис його складових. А. Вежбицька вважає, що концептуальний аналіз базується на поглибленому та цілеспрямованому аналізі мовної інтуїції. Для того щоб описати семантику слова, тобто відповідний образ, потрібно досліджувати мовну свідомість мовців, а не зовнішній світ, у якому немає цих образів, а є реальні об'єкти [1].

Для встановлення національно-культурної специфіки концепту, репрезентованого фраземами, доцільно використовувати такий алгоритм концептуального аналізу.

Перший рівень концептуалізації містить таке:

1) окреслення ядра концепту на основі словникових дефініцій однойменної лексеми різних історичних періодів;

2) установа периферії концепту за допомогою асоціативного експерименту;

3) опрацювання ідеографічної структури концепту;

4) визначення місця концепту в загальній концептуальній схемі відповідної мови.

Другий рівень концептуалізації передбачає таке:

5) добір фонової інформації (зі словників різних типів: етимологічних, тлумачних, міфологічних, культурознавчих, етнолінгвістичних тощо) для кожного семантичного поля, групи, підгрупи;

6) виокремлення з фонової інформації спільних і диференційних, загальнокультурних і етнокультурних складників концепту в усіх семантичних полях;

7) окреслення асоціативно-образного комплексу складників концепту. При цьому обов'язковими для дослідження будь-якого концепту є виявлення ядра та периферії концепту, визначення його місця в концептосфері певної мови та збирання фонової інформації [5, с. 44].

Під час аналізу лінгвокультурних концептів доцільним є застосування експериментальних методик, зокрема асоціативного експерименту. Асоціативний експеримент дає змогу максимально наблизитись до ментального лексикону, вербальної пам'яті, культурних стереотипів певного народу. Асоціативний експеримент активно використовується в психолінгвістиці, соціолінгвістиці та низці інших наук. Він допомагає виявити зміст концепту в когнітивній свідомості носіїв мови, ранжувати ознаки концепту за яскравістю і значимістю. Ядро мовної свідомості включає ті асоціації в асоціативно-вербальній сітці, які мають найбільшу кількість зв'язків, що виділяються на основі принципу частотності.

Асоціативний експеримент допомагає виявити не тільки семантику слова, а й мовні стереотипи, специфічні риси менталітету, тобто асоціативний експеримент – це ефективний спосіб доступу до мовної свідомості людини. Кожному слову-стимулові відповідає певне асоціативне поле, що становить фрагмент образу світу того чи іншого етносу, відображений у свідомості носія культури, його мотивів, оцінок, культурних стереотипів [9, с. 140].

Висновки. Отже, ми описали методи дослідження лінгвокультурних концептів, які дають змогу найточніше та найглибше дослідити структуру, зміст і вербальне вираження концептів, виділити їхню культурну й національну специфіку. Оскільки кожен концепт є складним багатогранним явищем, доцільно застосовувати різні методи вивчення концептів з урахуванням цілей і підходів до його опису.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в застосуванні зазначених методів для опису лінгвокультурного концепту ARROGANCE та визначенні особливостей його вербальної репрезентації в англійській мові.

Література:

1. Вежицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежицкая ; пер. с англ. А.Д. Шмелёва. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
2. Воркачев С.Г. Сопоставительная этносемантика телеономных концептов «любовь» и «счастье» (русско-английские параллели) : [монография] С.Г. Воркачев – Волгоград : Перемена, 2003. – 164 с.
3. Звегинцев В.А. Язык и лингвистическая теория / В.А. Звегинцев. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 248 с.

4. Козловський В. До питання методології дослідження лінгвокультурного концепту / В. Козловський // Іноземна філологія. – 2008. – Вип. 120. – С. 3–8.
5. Краснобаєва-Чорна Ж. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці) / Ж. Краснобаєва-Чорна // Українська мова. – 2009. – № 1. – С. 41–52.
6. Немченко В.Н. Функционирование научного термина «метод» в современной лингвистической литературе / В.Н. Немченко // Вестник ННГУ. – 2007. – № 6. – С. 278–281.
7. Маслова В. А. Лигвокультурология : [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед.] / В.А. Маслова. – М. : Изд. центр «Академия», 2001. – 208 с.
8. Попова З.Д. Когнитивно-семантический анализ языка : [монография] / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2006. – 226 с.
9. Уфимцева Н.В. Русские: опыт еще одного самопознания / Н.В. Уфимцева // Этнокультурная специфика языкового сознания : сборник статей. – М., 1996. – С. 139–162.
10. New Webster's Dictionary and Roger's Thesaurus. // [Ed. by Roger Hargreaves R. F. Patterson]. – New York : Book Essentials, Inc., 1992. – 1008 p.
11. Oxford Collocations Dictionary / Colin McIntosh. – New York : Oxford University Press, 2009. – 963 p.
12. The Oxford Dictionary of Phrase, Saying & Quotation. – New York : Oxford University Press, 2002. – 846 p.
13. Famous quotes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.famousquotes.com/>.
14. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com>.
15. The Phrase Finder [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.phrases.org.uk>.

Ефимчук Г. О. Лингвистические методы изучения лингвокультурного концепта (на примере концепта ARROGANCE)

Аннотация. В статье представлено описание лингвистических методов исследования лингвокультурных концептов. На примере концепта ARROGANCE подробно проанализированы этапы семантико-когнитивного метода. Рассмотрена эффективность применения концептуального анализа и экспериментальных методик в процессе изучения вербализованных лингвокультурных концептов.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, семантико-когнитивный анализ, компонентный анализ, концептуальный анализ, ассоциативный эксперимент.

Yefymchuk H. Linguistic methods of investigating linguocultural concepts (on the example of concept ARROGANCE)

Summary. The article describes the linguistic methods of investigating the linguocultural concepts. The stages of cognitive semantic method have been analyzed in details on the example of concept ARROGANCE. We have also considered the efficiency of using conceptual analysis and experimental methods in the study of verbalized linguocultural concepts.

Key words: linguocultural concept, semantic cognitive analysis, component analysis, conceptual analysis, associative experiment.